

QUEER I QUEER TEORIJA

Ivana SIMIĆ, doktorantkinja

Univerzitet u Beogradu, Filološki fakultet

APSTRAKT Ovaj rad ima za cilj da prikaže terminološki, istorijski i duhovni razvoj *queer*-a, koji je kroz podrivanje uvreženih kategorija ukazao na sveopštu nestabilnost subjektivne percepcije i na relativnost pitanja „Ko sam ja?“

Queer predstavlja pobunu protiv stabilnosti određenja i fiksiranosti identiteta. Fokusiranjem na neravnotežu između rodova, polova i želje, *queer* pokazuje nemogućnost kako 'prirodne' seksualnosti tako i 'prirodnog' roda. Ukratko, *queer* teorija dekonstruiše društveno prihvatljive prikaze seksualnosti i rodnih uloga, i dovodi u pitanje stabilnost identiteta uopšte izbegavajući upliv kategorija morala.

Kroz predstavljanje nekih ključnih pojmova, kao što su seksualnost, nestabilnost diskursa, igra moći, performativnost, ovaj tekst pokazuje kako su se konstituisali pojam *queer* i *queer* teorija.

Ključne reči: *queer*, *queer* teorija, seksualnost, performativnost, dekonstrukcija

„I feel everybody has a masculine and feminine side.

But not everyone chooses to explore the other side”

Dred Gerestant, iz filma „Venus Boyz”

ŠTA JE TO QUEER?

Može se reći da se termin *queer* gotovo odomaćio u modernoj evropskoj svesti. Prodor termina označio je i njegovu široku upotrebu u skoro svim humanističkim disciplinama. Čak i u sredini kakva je Srbija, sve češće smo u prilici da ga čujemo, iako, mahom, i dalje ne postoji pouzdan odgovor

šta *queer* zapravo označava. Uglavnom je odgovor na pitanje šta je *queer* takođe u formi pitanja „Je l' to ima neke veze sa homoseksualcima?” Sigurno je da se *queer* velikim delom oslanja na gej i lezbejske studije, ali on je danas i mnogo više od toga.

U srž problematike uvodi nas značenje same reči, kako ono početno, tako i ona potonja određenja. Svedoci smo da pojedine reči tokom vremena trpe brojne izmene na značenjskom planu, a u skladu sa tim, menja se i njihova društvena percepcija koja nekada ide iz krajnosti u krajnost. Znamo da je reč „gotika“ u srednjem veku bila sinonim za ružno i groteskno, a tek sa romantizmom, koji ponovo otkriva srednji vek, „gotika“ ima značenje umetničkog pravca, što je prisutno i danas. Ili, ako ostanemo u okviru same teme, kao tipičan primer poslužiće nam reč *gay*, čije je kolokvijalno značenje bacilo u zasenak ono drugo, primarno, ali danas već arhaično, kada je reč *gay* značila „veseo“, „radostan“, „srećan“. Gotovo je izvesno da bi neko ko nedovoljno poznaje engleski jezik ostao prilično zbunjen stihovima pesme „Streets Of Laredo“ u kojoj Džoni Keš peva: „...*Once in the saddle, I used to go gay. First to the card-house and then down to the Rose's. But I'm shot in the breast and I'm dying today...*“.

Slična sudbina prati i reč *queer*, iako je njeno početno značenje – „čudak“, „čudan“, „bizaran“, „sumnjiv“ i danas zadržano u svakodnevnoj upotrebi („Your friend is so queer“). Paralelno sa svojim osnovnim značenjem, *queer* postaje i vulgarna i uvredljiva oznaka za homoseksualca (ekvivalent u srpskom jeziku bila bi reč „peder“). Ali, situacija se menja počev od devedesetih godina prošlog veka, kada *queer* postaje simbol emancipacije gejeva i lezbejki i od „simbola devijacije postaje znak afirmacije seksualne drugosti“ (Bužinjska i Markovski 2009, 501). U fazama koje su usledile, *queer* nadilazi okvire homoseksualne perspektive i političke borbe i poprima jedno univerzalno značenje različitosti na planu seksualnosti, opisujući istovremeno i teorijski model koji je potekao iz lezbejskih i gej studija¹. Zahvaljujući svojoj širokoj primeni, fleksibilnosti i anarhičnoj prirodi, *queer* postaje vrlo popularan, naročito u šoubiznisu, o čemu svedoči savremena pop kultura i primeri Merlina Mensona, Madone i njihove „*queer* kćeri“, Lejdi Gage.

---

1. Cf. Džagouz 2007, 9.

SEKSUALNOST

Seksualnost se uglavnom posmatra kroz prizmu dveju perspektiva. Po prvom stanovištu seksualno ponašanje je biološki programirano, uslovljeno je nagonima, hormonima i najčešće se definiše terminima reproduktivnog ponašanja. Naravno, ovakvo mišljenje ljudsku seksualnu aktivnost dovodi u bliski kontakt sa onom životinjskom. Međutim, jasno je da seksualno ponašanje kod ljudi nije usmereno samo na stvaranje potomstva, kao i da ne zavisi samo od plodnosti i hormonskog ciklusa. O tome svedoči i veliki repertoar seksualnih aktivnosti, čiji je tek jedan deo vezan za reprodukciju.

Drugi način definisanja seksualnosti nastupa u skladu sa etičkim sudovima, po kojima su neka seksualna ponašanja označena kao ispravna i moralna, a neka kao neispravna i nemoralna. Ovakvo gledište postavlja seksualnost u etičke okvire i struktuirana je uglavnom u binarnim opozicijama, te s jedne strane stoje određenja kao što su ispravno, dobro i moralno, a s druge pogrešno, loše i nemoralno.

Dva ključna termina kojima su otpočela proučavanja seksualnog ponašanja jesu homoseksualnost i heteroseksualnost. Homoseksualnost se uglavnom definiše kao seksualna privlačnost prema osobama istog pola. Iako, tako definisana, homoseksualnost postoji oduvek, u svim kulturama i epohama, sam termin je novijeg datuma i u vezi je sa ustanovljavanjem „homoseksualca kao osobe koja se na taj način može identifikovati“ (Džagouz 2007, 19). Fuko u svojoj *Istoriji seksualnosti* pokazuje kako ranije nije postojala lingvistička oznaka za homoseksualnog muškarca. Umesto toga, postojala je reč 'sodomija', koja se odnosila na povremeno stupanje u seksualne odnose sa osobama istog pola. Međutim, počev od druge polovine XIX veka, „homoseksualac je postao ličnost... Ništa na njemu i u njemu ne izmiče njegovoj seksualnosti. Ona je prisutna svuda u njemu. Ona je u korenu svih njegovih postupaka... sodomit je iznova padao u greh, homoseksualac je postao vrsta.“ (Fuko 2006, 52). Homoseksualac, dakle, prestaje da bude nevidljiv. Međutim, budući da se termin pojavio u medicini, nosio je u sebi teret patološkog seksualnog ponašanja, te je u XX veku zamenjen rečju „gej“. „Reč 'gej' mobilisana je kao specifično politička suprotnost binarizovanoj i hijerarhizovanoj seksualnoj

kategorizaciji koja je homoseksualnost klasifikovala kao devijaciju u odnosu na privilegovanu i naturalizovanu heteroseksualnost“ (Džagouz 2007, 81). U tom periodu počinju da se upotrebljavaju i druge reči koje ukazuju na povezanost između seksualne želje i identiteta, poput: 'lezbejka', 'biseksualac', 'strejt'.

Homoseksualnost direktno upućuje na drugu kategoriju, na svog „parnjaka“, koji se, za razliku od homoseksualnosti, postavlja kao stabilan, prirodan i normalan, a ne kao nešto problematično – heteroseksualnost. Ali, priča se ne završava na ovoj deobi. Seksualni život *homo sapiens*-a pokazao se kao mnogo kompleksniji da bi se podveo pod ove dve vrlo opšte i relativne kategorije. Svest o tome, otvorila je pregršt novih pitanja, unevši pravu zbrku, ali i stvorivši plodno tlo za *queer*.

Kako, dakle, posmatrati seksualnost? Kao biološku ili društveno konstruisanu kategoriju? Da li muškarac nužno mora biti muževan da bi bio shvaćen, bolje reći doživljen kao muškarac, a žena, s druge strane, ženstvena da bi bila žena? Jer, ako pogledamo oko nas, primetićemo brojne devijacije od uvreženih shvatanja rodni uloga i njihovih označitelja, koji se menjaju neverovatnom brzinom, menjajući samim time i naše kriterijume. Šta su naše bake mislile o tetoviranim devojkama ili o mladićima sa mindušom u ušima? Kažemo, bake, jer danas je to i više nego moderno, pa tetovaža može da bude vrlo ženstvena, a minduša, pak, vrlo muževna. Ako su muževnost, odnosno ženstvenost u direktnoj vezi i sa seksualnim opredeljenjem, nameće se pitanje da li je muškarac koji se depilira, čupa obrve i lakira nokte, automatski i gej? Ili, ako na raspolaganju imamo ove binarne opozicije – heteroseksualnost i homoseksualnost, u koju kategoriju svrstati Majkla Džeksona, Boja Džordža ili Lejdi Gagu? Kako, na primer, definisati oženjenog muškarca koji povremeno upražnjava seks sa drugim muškarcima? Ili, gde smestiti muškarce koji se oblače kao žene i imaju odnose sa istim ili sa suprotnim polom? Ili, lezbejke koje stupaju u povremene seksualne odnose sa gej muškarcima?

QUEER POPRAVLJA KVAR

Tokom poslednjih nekoliko godina svedoci smo „kvirovanja“ i preispitivanja seksualnosti. Postalo je jasno da seksualnost nije unapred dat i nepromenljiv

pojam, već društveni konstrukt, koji je samim tim i promenljiv i nestabilan. Isto tako, postalo je jasno da nije moguće svodenje seksualnosti na prizmu binarnih opozicija: heteroseksualno – homoseksualno, zdravo – patološko, normalno – nenormalno, koja perverziju i sve devijacije vidi kao bolesti koje mogu da iskuse samo neheteroseksualna bića². Problem rešava termin *queer*, koji u centar postavlja problem višestrukih razlika, štaviše veliča višestruke razlike i posmatra svet kroz čitav spektar boja, dekonstruišući kulturno nametnute binarne opozicije. *Queer* skreće pažnju na identitet, ali ga ne uspostavlja. A budući da mi svet posmatramo kroz jezik, *queer* na neki način rešava ne samo krizu identiteta, već i krizu izražavanja.

Sa *queerom*, i teorija postaje revolucionarna, nekonvencionalna i anarhična. O tome govori namerno provokativno združivanje jednog akademskog termina, kakav je „teorija“ i reči „queer“, koja još uvek nosi teret pejorativnih i sleng značenja. Da li onda *queer* teorija reflektuje podsmeh uperen ka strogim naučnim teorijama, da li unosi „nastranost“ u naučni diskurs, ili pak destabilizuje stabilnost?

Queer teorija je prvenstveno književna i kulturna kritika o polu i rodu, koja se oštro suprotstavlja svim normativnim identitetima i proizvoljno utvrđenim binarnim opozicijama, kao što su: muškarac – žena, heteroseksualac – homoseksualac i tome slično. Njena ključna osobina je izražen otpor prema strogom definisanju, pri čemu joj na ruku ide značenjska elastičnost i fleksibilnost same reči *queer*. Prostim rečima: ono što je anarhija u politici, to je *queer* po pitanju seksualnog identiteta. *Queer* teoretičari, analizirajući razne vrste tekstova i kulturne produkcije uopšte, raskrinkavaju tekst, otkrivajući u njemu mehanizme moći koji nameću strejt ideologiju kao normu (i normalnost), a što dovodi do represije i diskriminacije određenih seksualnih grupacija koje se u te standarde ne uklapaju. Uzmimo kao primer holivudske kaubojske ili gangsterske filmove, u kojima se gotovo ukorenio imidž strejt mačo muškarca, tako da je film „Brokeback Mountain“ bio doživljen kao pravi atak na ustanovljen kaubojsko-rančerski imaginarijum.

---

2. Cf. Waugh 2006, 429.

Prva osoba koja je upotrebila naziv „*queer* teorija“ bila je Tereza de Lauretis. Bilo je to 1990. godine na konferenciji održanoj na Univerzitetu Santa Kruz u Kaliforniji. Gotovo u isto vreme pojavljuju se još dva uticajna teksta: *Gender Trouble* Džudit Batler i *Epistemology of the Closet* Iv Kosofski Sedžvik. Ovim tekstovima započinje kontroverzna istorija *queer* teorije.

Queer se uglavnom dovodi u vezu sa lezbejkama i gejevima, ali okvir interesovanja širi se i na druge seksualne prakse i identitete: trans-odevanje (*cross-dressing*), hermafroditizam, sadomazohizam, prostituciju, hiruršku promenu pola, itd.³ Po nekima, *queer* može da uključi i bračne parove bez dece. U tom svetlu mogli bismo da protumačimo i reklamu koja je do pre nekog vremena bila prisutna na bilbordima u beogradskom javnom prevozu: „Majka se rađa kad i njena beba... [P]re toga ona je obična žena“,⁴ koja nedvosmisleno uspostavlja još jednu binarnu opoziciju majka – žena (i to „obična“ žena), pri čemu leva strana ponovo nosi konotaciju ispravnog, pozitivnog, dobrog, a njen parnjak, ako ne eksplicitnu pogrešku, onda prosečnost i običnost.

PERFORMATIVNOST

U svojoj knjizi *Nevolja sa rodom* (1990), Džudit Batler se pita da li možemo da govorimo o polu i rodu kao nečem datom? I šta je to „pol“? Da li je to nešto prirodno, anatomski određeno, da li zavisi od hromozoma ili hormona...? Ona se protivi rodnoj podeli na muškarce i žene, smatrajući je preventivnim i nasilnim sužavanjem stvarnosti (Batler 2010, 30), jer rod je fluidna varijabla, koja se menja u različitim kontekstima i vremenima. Džudit Batler lomi pečat pretpostavljenih veza da rod proističe iz pola, koji zatim budi želju ka suprotnom polu. Kako sama kaže, postoji „radikalan diskontinuitet između polno određenih tela i kulturno konstruisanih rodova“ (Batler 2010, 56).

---

3. Ovde se pre svega misli da se *queer* poigrava sa svim onim seksualnim praksama i identitetima koji se ne mogu svrstati pod kategorije *normalnog*, *ustaljenog*, *uobičajenog* i slično.

4. Ista reklama može se videti i u časopisu *Bebin izbor*. Cf, *Bebin izbor* 2008, (4): 9.

Ona se zalaže za denaturalizaciju kategorija, nadovezujući se direktno na Fukoa i njegov argument o uticaju moći. Po Fukou, složenost i nestabilnost samog diskursa mogu biti instrument i posledica moći. U *Istoriji seksualnosti* Fuko će reći: „Represija je još od doba klasicizma osnovni vid između moći, znanja i seksualnosti .... potrebno bi bilo ništa manje nego prekršiti zakone, dići se protiv zabrana, provaliti rečju, povratiti uživanje u stvarnosti, u prvošnje stanje i uvesti pravu novu ekonomiju u mehanizme moći; jer politika uslovljava i najmanji blesak istine“ (Fuko 2006, 11). Diskurs, dakle, proizvodi i prenosi moć, ali istovremeno je slabi i stvara mogućnost otpora i njenog podriivanja (Waugh 2006, 434). I pol i rod i heteroseksualnost su društveni konstrukti i političke, a ne prirodne, kategorije. Denaturalizacija, s druge strane, ne pretpostavlja termine kao prirodne i date, već pokušava da ih razume u okviru konteksta. Rod je performativnost, a ne nešto univerzalno dato. Iza njegovog ispoljavanja nema rodnog identiteta. „Rod je identitet koji se ne jako uspostavlja vremenom, ustanovljen u spoljašnjem prostoru *stilizovanim ponavljanjem činova*“ (Batler 2010, 284). Denaturalizaciju je moguće uspostaviti parodijskim ponavljanjem rodnih normi. Kao primer, Džudit Batler uzima transvestiju, koja ilustruje imitatorsku strukturu roda (ibid., 279), naglasivši, ipak, da „performans rodne subverzije ne može da naznači ništa o seksualnosti ili seksualnoj praksi“ (ibid., 16). Transvestija toliko destabilizuje i spoljašnjost i unutrašnjost sklopa muškarac-žena, da kroz performans, parodiju i preterivanje ismeva postojanost roda uopšte. „Rod je performativan, ne zbog toga što ga subjekt namerno i razigrano prihvata, već zato što kroz neprestano ponavljanje učvršćuje subjekt. U tom smislu, performativnost je preduslov subjekta“ (Džagouz 2007, 95). Na kraju svoje knjige, Batlerova zaključuje da se rod ne sme postaviti kao nešto stabilno. „Rodovi ne mogu biti ni istiniti ni lažni, ni stvarni ni prividni, ni izvorni ni izvedeni. Međutim, kao verovatni nosioci ovih atributa, rodovi mogu postati potpuno radikalno *neverovatni*“ (Batler 2010, 286).

PAMETAN I GLUP *QUEER*

Postmodernistička shvatanja identiteta stvorila su uslove za razvoj i za primenu *queera* u brojnim oblastima kulture, tako da danas možemo slobodno

govoriti o *queer* festivalima⁵, o *queer* književnosti, o *queer* muzičarima, ali i o *queer* filmovima. Jedan od najdragocenijih primera iz filmske umetnosti jeste film Gabriele Baur „Venus Boyz“. Ovaj dokumentarac posmatra živote „dreg kingova“ i žensku muževnost ne samo kroz perspektivu performansa, već kao životni izbor i nasušnu potrebu. U svakom trenutku, akteri ovog filma iznenađuju svojim transformacijama, prikazujući koliko je rod nestabilan i fluidan, ili što bi rekla Džudit Butler, „neverovatan“. Film se ne bazira samo na rodnim ulogama, već dovodi u pitanje sve stereotipe – društvene, klasne, seksualne, rasne i svakom od nas ukazuje na složenost pitanja ko smo i šta smo.

S druge strane, *queer* postaje vrlo pomodan termin, pogodan za masovno eksploatisanje, manipulisanje i „bogaćenje“ na tuđem neznanju. „Kvirovanje“ *queer*-a možemo da vidimo svuda oko nas: kao halapljivu želju za privlačenjem pažnje, kao opsesivnu potrebu da se izdvoji iz mase, da se bude drugačiji. Ali, različitost se završava samo na spoljašnjosti kojoj nedostaje suština. Završava se na modnim detaljima, isforsiranom „obezrođnjavanju“ sebe, praznom, površnom hipsterizmu, koji se samo nasilno „kači“ na trendove. O tome svedoči i ogromna popularnost Lejdi Gage i njeno stalno poigravanje sa rodnim identitetom, kroz scenski performans. Diskusije na račun njene seksualnosti, aseksualnosti, biseksualnosti, hermafroditizma, ne prestaju da jenjavaju, što je naravno uticalo na stvaranje njenog *queer* imidža. Pojava Lejdi Gage u spotovima (androgini izgled, sado-mazo insinuacije, lanci, zamena polnih i rodnih uloga, muškarci u mrežastim čarapama i visokim potpeticama, poigravanje sa društvenim institucijama, normama, itd.) predstavlja primer *queer* imaginarijuma, ali u negativnom smislu, budući da se čini da skreću pažnju na perverzno, devijantno i skandalozno zbog samog skandala. Takva kultura ne servira pitanja, već podilazi masama, gladnim „hleba i igara“, a ne suštinske problematike, pa je biti '*queer*' po nekima isto što i biti 'in'.

---

5. Prvi *queer* festival na našim prostorima organizovala je grupa od osmoro ljudi u maju 2005. godine, kao pokušaj borbe protiv nasilja, primitivizma, homofobije i mačizma. Festival je organizovan u Beogradu, prestonici *Queeroslavije*, utopističkoj državi koja ne zna za nacionalizam i koja je otvorena ka svim razlikama i ka svim osobama, pa i onima koje su „queer“, slično ideji koju je u sebi otelovljavala bivša Jugoslavija. Festival je 2006. godine promenio ime u „Kvar“, jer upravo ovaj tehnički termin, na ironičan način, uspešno izražava položaj „drugosti“ unutar jedne mašinerije, odnosno sistema.

Iz svega do sada rečenog, vidi se da se *queer* ne zaustavlja na postojanju „prirodnog“ i „neprirodnog“ ponašanja, već podriva postojeće okamenjene kategorije, ispod kojih otkriva čitave slojeve i podslojeve seksualnih i neseksualnih *queer* ponašanja. Ali, istovremeno, dovodi pod znak pitanja – pitanje „Šta je to normalno?“, jer smatra normalnost, kao i seksualni identitet i rod, društvenim konstruktom, te samim tim, vrlo nestabilnim pojmom, koji je podložan promenama. Cilj je opšta destabilizacija. Da li je na pomolu nova revolucija i preispitivanje postojećih vrednosti, odgovoriće vreme.

LITERATURA

- Batler, Džudit 2010. *Nevolja sa rodom*. Loznica: Karpos.
- Bužinjska, Ana i Mihal Pavel Markovski 2009. *Književne teorije XX veka*. Beograd: Službeni glasnik.
- Dioli, Irene 2009. Back to a Nostalgic Future: The Queeroslav Utopia. *Sextures* 1 (1): 1–21. http://o.b5z.net/i/u/10034758/i/Dioli_Queeroslav_Utopia_Sextures_Volume_1_Issue_1_Enl.pdf
- Džagouz, Anamari 2007. *Queer teorija: uvod*. Beograd: Centar za ženske studije.
- Fuko, Mišel 2006. *Istorija seksualnosti I: Volja za znanjem*. Loznica: Karpos.
- Jones, Tiffani 2009. The Queer Joys of Sexless Marriage: Coupled Citizenship's Hot Bed. *Sextures* 1 (1): 1-25. <http://sextures.net/jones-sexless-marriage>
- Stojković, Rade (ur.) 2008. *Bebin izbor* 4. <http://www.bebinizbor.com/elektornsko-izdanje/4/>
- Waugh, Patricia. 2006. *Literary Theory and Criticism*. New York: Oxford University Press.

Queer and Queer Theory

Ivana SIMIĆ

Summary: We could easily say that the term '*queer*' has become part of modern European day and age. In order to define it, the following analogy can be applied: anarchy is to politics what *queer* is to sexual orientation and nationality. We could even go a step further and really simplify it: *queer* describes everything that is (considered to be) unnatural, weird, and even morbid!

While *queer* symbolizes resistance towards everything that people usually define as 'normal', it also questions normality. The essay deals with linguistic, historical, and spiritual development of the term '*queer*' that has been questioning the overall instability of subjective perception and relativity of the good old question "Who Am I?" By introducing some key terms, such as sexuality, instability of discourse, power games, performance, the essay shows how the concept of '*queer*' and theory of (being) '*queer*' have become established over the years.

Overall, *queer* rebels against stability, against being defined and therefore put in a box, and against the traditional gender division, since all those have been molded by societies and, as a result, exist only on a level of discourse. Consequently, by focusing more on the disbalance between genders, sexes and desire, *queer* demonstrates the impossibility of both 'natural' sexuality and 'natural' gender. In a nutshell, the theory of '*queer*' deconstructs socially accepted images and questions the stability of identity in general by avoiding moral judgment. In the same manner, *queer* focuses its attention on identity but without actually establishing it as a fixed category. Instead, it examines the problem of multi-dimensional differences and celebrates them through a colorful spectrum. Since people observe the world through language, in some ways *queer* 'solves' not only the identity crisis but the linguistic crisis as well.

Key words: *queer*, *queer* theory, sexuality, performativity, deconstruction